

ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ УМІНЬ У МОЛОДШИХ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬОГО КОНСТРУЮВАННЯ

Процесс формирования интеллектуальных умений требует создания для этого специальных условий, попадая в которые ребенок бы освобождался от стрессов, перенапряжения, тревожности, школьных страхов, связанных со стрессом обучения, которые одновременно создавали бы благоприятный психологический климат для оптимального развития личности младшего школьника.

Forming intellectual ability demands special conditions which helps child to overcome stresses, overstrain, uneasness, schools, fears, connected with the process of teaching which contributes to propitious climate for fitted developing of pupils personality in the primary school.

Як зазначається в Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті, освіта „є засобом відтворення й нарощування інтелектуального та духовного потенціалу народу” [1]. Для досягнення цих завдань необхідно створити відповідні умови у навчально-виховному процесі сучасної школи та початкової зокрема.

Навчання та виховання особистості набуває цілеспрямованого та систематичного характеру починаючи з початкових класів. Кожна особистість має володіти надзвичайно важливим логічним арсеналом – методами аналізу, синтезу, абстрагування, порівняння, вмінням доводити і спростовувати, робити правильні висновки, приймати обґрунтовані в тій чи іншій ситуації рішення.

Сьогодні, коли діє Державний стандарт, удосконалюються програми та збільшується потік наукової, технічної та інших видів інформації, дедалі зростають вимоги до сучасного молодшого школяра. З огляду на це, ми вважаємо, що формування інтелектуальних умінь учнів має тісний зв'язок з тими умовами, в яких воно формується, а також залежне від рівня розумового розвитку кожної конкретної дитини.

Педагогічна наука, дитяча психологія і практика школи повинні вирішити проблему через здійснення теоретичних та експериментальних досліджень, внутрішніх зв'язків, навчально-виховного процесу об'єднавши їх з інтелектуальним розвитком школярів, з формуванням у них самостійного творчого мислення.

У психолого-педагогічній літературі проблемою розвитку інтелектуальних умінь займались Г.С.Костюк, В.О.Сухомлинський, О.Я.Савченко, В.Ф.Паламарчук, А.В.Фурман, А.В.Усова, І.С.Якиманська, О.К.Дусавицький, В.В.Рєпкін та ін.

У розвиток навчальної діяльності великий внесок зробили В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін, В.В.Рєпкін; особливості сучасного уроку в початкових класах з виділенням мотиваційного і розвивального компонентів уроку; висвітленням способів організації співпраці учнів і вчителів стимулювання позитивних емоцій, почуттів і інтересів учнів, з формуванням умінь учитися, розкрила О.Я.Савченко [8]; формування інтелектуальних умінь на уроках праці в початковій школі І.Д.Бех, О.В.Проскура, Р.О.Пономарьова.

Сучасна початкова школа провідним принципом організації навчальної діяльності вважає розвиток суб'єкта цієї діяльності, яким виступає учень і який, за думкою Л.С.Виготського, повинен перебувати у стадії формування, тобто у зоні свого „найближчого розвитку”.

Отже, основною метою нашого дослідження є визначення умов інтелектуального розвитку молодших школярів у процесі художнього конструювання і в зв'язку з цим необхідно:

- вивчити педагогічний досвід з проблеми дослідження;
- виявити психологічні особливості інтелектуальних умінь молодших школярів (рівень розвитку).

У структурі учбової діяльності забезпечити психолого-педагогічні умови для формування інтелектуальних умінь.

Формування у навчальному процесі інтелектуальних умінь є необхідною психологічною умовою оволодіння учнями відповідними навчальними вміннями та основною базою розвитку логічного мислення, як одного з новоутворень

молодшого школяра. Треба зазначити, що терміном „формування” визначена цілеспрямована робота дорослого по побудові поведінки мислення, дій дитини у відповідності з певними культурними формами; в учбовій діяльності – у відповідності з формами теоретичної свідомості (В.В.Давидов, Д.Е.Ельконін). Ця важлива теза і є основною метою формуючої частини нашого дослідження.

Основне завдання, яке виконувалось під час формуючого експерименту – перевірка гіпотези, яка твердить, що ефективність формування інтелектуальних умінь молодших школярів визначається такою організацією навчання, яка забезпечує єдність, взаємодію і взаємозв'язок мислительної діяльності дитини.

Під час формуючого експерименту вирішувалось таке завдання: прослідкувати динаміку зростання сформованості елементів порівняння, аналізу, узагальнення.

Формування інтелектуальних умінь здійснюється на уроці (основній формі організації навчальної діяльності), який відповідає таким вимогам:

1. Для якісного оновлення уроку у початкових класах у центрі уваги вчителя має бути організація навчальної діяльності учнів залежно від її змісту і готовності дітей. Як зазначав Г.С.Костюк: „Учні можуть засвоїти лише те, до чого вони готові, а ця готовність є прояв їхнього загального розвитку, який передбачає крім навчання й інші зовнішні і внутрішні умови. Доступність того чи іншого учбового матеріалу визначається співвідношенням умов, які висуваються цим матеріалом перед учнями і рівнем розвитку їхніх можливостей” (саме в цьому наша думка співпадає з ідеєю Г.С.Костюка та О.Я.Савченко і переконує в тому, що саме це особливо впливає на навчальні результати, на розвиток особистості, її емоції та почуття).
2. Щоб опанувати на творчому рівні новими методиками, потрібно або на окремому уроці або у продовж системи уроків класоводу досягати взаємозв'язку навчального, розвивального, мотиваційного компонентів навчальної діяльності, утверджувати гуманні взаємовідносини в класі,

активно використовував різні форми співробітництва з учнями.

3. Дуже важливо, щоб засвоєні знання переходили в гнучкі уміння, раціональні способи, щоб навчальний результат уроку поєднувався з розвитком пізнавальних здібностей учнів, їх умінням учитися.

Формування інтелектуальних умінь у молодших школярів здійснювалось у процесі навчальної діяльності. Практикувались у режимі роботи початкової школи, крім традиційних, заплановані уроки творчості, метою яких є інтелектуальний розвиток особистості. Зокрема, посилення розвитку саме тих психічних процесів і здібностей дитини, які мають вирішальне значення для формування творчої особистості.

Формування вмінь виконувати основні розумові операції (аналіз, порівняння, синтез, узагальнення, виділення головного) відбувається в період початкового навчання на різних уроках, але на розвиток самостійності, оригінальності мислення дитини, різних видів пам'яті, уяви, фантазії, інтуїції дитини, вчитель має недостатньо часу на уроці. Тому і виникла потреба введення в курс початкової школи уроків творчості.

Ми зробили спробу систематизувати деякі творчі завдання і розумові вправи з метою вдосконалення інтелектуальних умінь молодших школярів, підвищення рівня сформованості умінь вчитися, здобувати самостійно знання.

Коли дитина вміє вчитися, вона визначає сама або приймає мету, яку ставить учитель, відповідно до неї планує і виконує необхідні дії, контролює і оцінює свої дії, у відповідності до плану, контролює і оцінює результати діяльності. Мова іде про навчальну діяльність, яка починає формуватися і з часом стає провідною у молодшому шкільному віці.

Для того, щоб успішно включитися в процес навчальної діяльності учням у співробітництві з учителем треба оволодіти повним діапазоном загально навчальних умінь. Розроблена нами система завдань використовувалась на уроках творчості і на уроках художньої праці.

З дидактичного погляду завдання поступово ускладнювались. Складність завдань зростала від аналізу одиничних об'єктів до узагальнень, висновків та умовиводів. Навчання молодших школярів основним розумовим операціям доцільно здійснювати поетапно, поступово.

Зокрема, така робота передбачає проведення підготовчих вправлянь, які дають можливість учням набути досвіду елементарних операцій: виділення ознак, диференціювання істотного і неістотного, розчленування поняття, об'єднання за певною ознакою, виділення головного, первинного.

Етап підготовчих вправ на **порівняння і аналіз предметів**, спрямований на оволодіння дітьми загальним способом виконання цих дій. Діти повинні усвідомити, що порівняння – значить зіставити, щоб знайти: однакове, подібне, відмінне; проаналізувати – значить розкласти на окремі об'єкти з метою визначення ознак, частин предметів.

Другий етап формування розумових дій - основний. Він передбачає вправляння молодших школярів в умінні **виділяти головне** - це досить складна мислительна діяльність.

Набуваючи досвіду у виконанні аналізу, порівняння це вміння поступово вдосконалюється і залежить не лише від певних умов (організація навчальної діяльності), а й від особливостей віку.

Це завдання спрямоване на формування умінь диференціювати істотне і неістотне, постійне і мінливе. Як показують дослідження психологів і дидактів (В.В.Давидов, О.К.Дусавицький, В.Ф.Паламарчук, О.Я.Савченко) без цього вміння не можна сформувати жодне поняття та спосіб дії.

Уміння **виділяти головне** за своєю структурою передбачає таку послідовність:

- аналіз об'єктів.
- розрізнення істотних і неістотних ознак.
- узагальнення істотних ознак.
- формування висновку.
- усвідомлення способу виконання завдань [8].

Ядро навчання – індивідуальна мислительна діяльність учнів, формування якої не можна зводити лише до формування

під впливом особистісного індивідуального досвіду дитини, бо це загрожує багатьом учням шаблоном мислительних процесів, невмінням піднятися до узагальнення власних міркувань (О.Я.Савченко).

Психологічний аналіз інтелектуальних умінь молодших школярів, які формуються у навчальному процесі здійснювався на основі системи показників, які характеризують ці якості. Це вміння спостерігати, аналізувати, порівнювати.

Успішність розвитку інтелектуальних умінь молодших школярів ми розглядали на фоні результатів діагностичного обстеження.

Врахування інтелектуальних умінь молодших школярів здійснювалось на уроках художньої праці. Діти виконували завдання, які були спрямовані на формування основних мислительних операцій, виходячи з умов і вимог кожного завдання. Спочатку разом з експериментатором, а потім більш самостійно діти включались в пізнавальну діяльність.

Особлива увага приділялась як формуванню окремих компонентів інтелектуальних дій, так і вирішенню навчальних задач в цілому.

Включаючись в навчальну діяльність кожен учень, маючи достатній досвід виконання таких операцій, користувався загальним способом дії, проявляв самостійність мислення.

Таким чином, аналіз експериментального матеріалу показує ефективність впливу і позитивну роль врахування інтелектуальних умінь в процесі навчання молодших школярів.

Аналіз виконання системи завдань, спрямованих на формування інтелектуальних умінь, показав, що на початковому етапі шкільного навчання вирішення цих завдань здійснюється за рахунок створення спеціальних умов і врахування потенційних можливостей кожної дитини.

На етапі підготовчих вправ учні закріплюють вміння аналізувати, описувати різні об'єкти, порівнювати об'єкти між собою. Першокласники виконували такі завдання:

а) на порівняння (в чому полягає різниця між олівцем і фломастером; гуашшю і аквареллю);

б) виконання завдань за аналогією (трикутник – фігура з трьома кутами і трьома сторонами; чотирикутник - ...).

Другокласникам треба було:

а) встановити схожість між кресленням і ескізом;

б) аналогічно виконанню дзвіночка, основою якого є конус, виконати об'ємну фігурку собачки.

Третьюкласникам пропонувалось:

а) встановити подібність і відмінність (аплікація з паперу і аплікація з природного матеріалу);

б) виконати сюжетну композицію „Колобок” (паперопластика).

Результати навчання показали, що формування інтелектуальних умінь має тісний зв'язок як з умовами, в яких воно відбувається, так і з рівнем розумового розвитку кожної дитини. Крім того, процес значною мірою залежить від співробітництва учителя і учня на уроці.

Література

1. Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті //Педагогічна газета.-2001.- липень.- С.4.
2. Програми для середньої загальноосвітньої школи 1-2 кл .- К.: Початкова школа, 2001.
3. Бех І.Д. Психологічні особливості навчальної діяльності школярів //Початкова школа . 1982.- № 4.- С.53-57.
4. Давидов В.В. Види узагальнення у навчанні /логіко-психологічні проблеми навчальних предметів/ . - М.: Педагогіка, 1972. – С.27-34, С. 224-244- на рос. мові.
5. Ельконін Д.Б. Зв'язок навчання і психологічний розвиток дітей //Вибрані психологічні праці. – М. : Педагогіка, 1989.– С.78-93 – на рос. мові.
6. Ельконін Д.Б. Про структуру навчальної діяльності /там же/.– С.112 -220.
7. Костюк Г.С. Педагогічне керівництво психічним розвитком особистості //Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості . – С.374-463.
8. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах. К.: „Магістр –S”, 1997.- 276 с.